

СПЕЦИФІКА ВЫКАРЫСТАННЯ ЛЕКСІЧНАГА ПАЎТОРУ Ў ПАРЭНТЭТЫЧНЫХ КАНСТРУКЦЫЯХ: СТЫЛІСТЫЧНЫ АСПЕКТ (на матэрыяле мастацкіх твораў У. Караткевіча)

Ю. С. Заблоцкая

(Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»,
кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці парэнтэтычных канструкцый з лексічным паўторам у мастацкіх творах У. Караткевіча. Вызначаюцца асаблівасці такіх канструкцый і іх роля ў фарміраванні індывідуальнага аўтарскага стылю пісьменніка.

Парэнтэза ўяўляе з сабе ўключэнне ў асноўны сказ канструкцыі (слова, словазлучэння ці сказа), звязанага з ім не граматычна, а змястоўна-асацыятыўна [2, с. 79]. У аснове парэнтэзы ляжаць уласцівыя гутарковай мове пераходы ад аднаго паведамлення да іншага, прыпамінальні, заўвагі, што ўзнікаюць па асацыяцыі. Парушаючы плаўнасць тэксту, яго лінейныя сінтаксічныя сувязі, гэтыя структурныя адзінкі, з аднаго боку, развіваюць інфармацыйны план асноўнага паведамлення, сігналізуюць пра наяўнасць пэўных канатацый, а з другога боку, адметна характарызуюць аўтарскае маўленне, а значыць, выступаюць як сродак індывідуалізацыі аўтарскага маўлення і дазваляюць больш поўна ахарактарызаваць індывідуальную мастацкую сістэму [1, с. 37]. Адным са значных сродкаў замацавання сувязі асноўнай і ўстаўной частак сказа служыць наўмысны лексічны паўтор. У большасці выпадкаў паўтараецца слова, якое нясе на сабе лагічны націск. Пры паўторы не толькі ўзмацняецца, падкрэсліваецца значэнне гэтага слова, але і выяўляюцца розныя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні, якія ўзніклі па асацыяцыі са зместам асноўнага сказа ці яго часткі. У вуснай мове экспрэсіўнасць сказаў, ускладненых парэнтэтычным канструкцыямі з лексічным паўторам, падтрымліваецца і ўзмацняецца інтанацыйнымі сродкамі і жэстамі, што пацвярджаецца Н.Ю. Шведавай: «Характэрнай рысай паўтараў з'яўляецца тое, што яны заўсёды ярка экспрэсіўна афарбаваныя» [3, с. 281]. Выказанае меркаванне можна прымяніці і ў дачыненні да лексічных паўтараў, якія ўжываюцца ў сказах з парэнтэтычным канструкцыямі. Адносна спецыфікі выкарыстання паўтараў у парэнтэтычных канструкцыях У. Караткевіча можна вылучыць наступныя пазіцыі:

1) часцей за ўсё адно з слоў асноўнага зместу сказа, звычайна лагічна націскае, паўтараецца ў парэнтэтычнай канструкцыі, якая змяшчае розныя звесткі, асацыятыўна звязаныя з паведамляемай думкай, асабліва тлумачэннем вылучанага слова. Цікава, што тлумачэнне слова можа быць не толькі нарматыўнае, слоўнікавае, але і аўтарскае: *І злёгка «агарчыўся» (агарчэннем у гавані называлі аднолькава і выхадку падначаленага, і фіціль ад начальства), бо лічыў, што ён дужа нядобры сабою: выкапаная малпа («Вока тайфуна»); Глян'це, якая свірэпа (свірэпаю ў беларускай мове XVI стагоддзя называлі клячу) («Дзікае паляванне караля Стаха»); А між тым вялізны шэры камень лёг на магіле чалавека, які быў або мог быць (чалавек – гэта тое, чым ён будзе, а не тое, чым ён з'яўляецца зараз) для маёй краіны чымсьці ў сто разоў большым за мяне («Дзікае паляванне караля Стаха»)*. У Караткевіч выкарыстоўвае такі прыём не толькі для таго, каб патлумачыць значэнне слова, якое, магчыма, не зусім зразумела чытачу, але і для таго, каб даць сваю ацэнку той ці іншай з'яве;

2) лексічны паўтор можа іграць ўзмацняльную ролю, падкрэсліваючы значнасць слова, нярэдка перадаючы пры гэтым розныя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні, пацвярджэннем чаго можа стаць наступны прыклад: *Я сеў паклаў нагу на нагу, склаў рукі на грудзях і сказаў спакойна (я быў надта, надта спакойны, такі спакойны, хоць татіся):*

– А вы не ведаеце тутэйшых сялян? Яны, так бы мовіць, пакуль што шчырыя манархісты. І я абяцаю вам, калі вы толькі выганіце мяне адсюль – я пайду да іх («Дзікае паляванне караля Стаха»). Лексічны паўтор у дадзеным прыкладзе выкарыстаны У. Караткевічам для таго, каб апісаць эмацыйны стан героя, падкрэсліць, што менавіта спакой – гэта неабходнасць, якая мае значэнне не толькі для працягу размовы, але і для фарміравання вобраза самога героя і яго характару. Яшчэ прыклад: *Урэшце «Северная пчела» абвясціла, што ў «сёмае цараванне Аляксандра» («Што за дурасць! Якое сёмае цараванне?») у дні посту адбудзецца вядомая ўсім падзея («Каласы пад сярпом тваім. Кніга другая. Сякера пры дрэве»)*. Пісьменнік тут з дапамогай лексічнага паўтараў эмацыйна падкрэслівае ўсю абсурднасць існавання нейкага «сёмага царавання», што ўзмацняецца таксама з дапамогай клічніка і рытарычнага пытання.

Цікавым у эмацыйных адносінах можа быць наступнае афармленне парэнтэзы: *Фігурыравалі там чамусьці шведы (і тут было зашмат шведаў!), царыца Кацярына, французы (зашмат французаў!)*

і ўласны дзедаў прадзед («Дрэва вечнасці»). Тут выкарыстанне лексічнага паўтору яўна абумоўлена неабходнасцю ўказаць на велізарную колькасць французаў і шведаў. З гэтай мэтай нісьменнік выкарыстоўвае ўстаўную канструкцыю, якая змяшчае лексічны паўтор, значнасць якога ўзрастае пры наяўнасці клічніка. Лексічны паўтор дапамагае аўтару іранізаваць над сучаснай яму моладдзю:

– Пасля званок, – сказаў Мар’ян. – Малады інтэлігентны голас (зараз усе інтэлігентныя): «Прадайце». – «Не прадаецца. Гэта майго музея ў Руцку, а не маё» («Чорны замак Альшанскі»);

3) лексічны паўтор можа таксама выкарыстоўвацца для перадачы асаблівасцяў вуснай мовы герояў: Тут некалькі год таму была сапраўдная вендэца (ён вымаўляў «вандэца», і, відаць, гэта слова вельмі яму падабалася) («Дзікае паляванне караля Стаха»); І нічога мне не трэба, хіба што калода карт – адна на тры месяцы: у «хобаля» згуляць ды часам пасьянец (яна так і сказала – «пасьянец») раскласці («Каласы пад сярпом тваім. Кніга першая»). Зварот да такога спосабу выкарыстання лексічнага паўтору ўнутры парэнтэтычнай канструкцыі неабходны аўтару для таго, каб наблізіць мастацкі тэкст да вуснай мовы, каб чытач сам “пачуў” гаворку персанажаў;

4) паўтор унутры парэнтэтычнай канструкцыі можа быць выкарыстаны ў якасці «думкі наадварот»: Нашчадкі не вераць (а можа і вераць падсвядома, памяццю тысячгагоддзяў) у лясных багоў («Дрэва вечнасці»); Як Мар’яна выжывалі з пакоя статуі і іконы, так «палкоўніка» (а можа, ён і не «палкоўнік» быў, а сапраўдны «Абель у адстаўцы», чорт яго завяжаа чалавечыя языкі) выжывалі з пакоя кнігі («Чорны замак Альшанскі»). Такі прыём выкарыстоўваецца У. Караткевічам для таго, каб падкрэсліць нейкую забытанасць і складанасць не толькі ў думках герояў, але і ў саміх апісаных гісторыях. Письменнік нібы жадае, каб чытач сам паразважаў над прачытаным, зрабіў належныя высновы.

Парэнтэтычныя канструкцыі ў мастацкіх творах У. Караткевіча даволі часта і паслядоўна звязваюцца з асноўнай часткай сказа пры дапамозе лексічнага паўтору. Пры гэтым аўтарскае выкарыстанне лексічнага паўтору ў парэнтэтычных канструкцыях дастаткова разнастайнае: названы прыём аказваецца дарэчным не толькі для тлумачэння сэнсу паўторанага слова, але і можа іграць ўзмацняльную ролю – выкарыстоўвацца для перадачы асаблівасцяў вуснай мовы герояў, для дапушчэння «думкі наадварот», акцэнтацыі ўвагі на магчымым несупадзенні меркаванняў аўтара і персанажа твора. Па сутнасці, выкарыстанне лексічнага паўтору ў парэнтэтычных канструкцыях можна лічыць неад’емнай асаблівасцю фарміравання індыўдуальнага аўтарскага стылю пісьменніка.

Літаратура

1. Русак, В. У Экспрэсіўны сінтаксіс праявітых твораў Янкі Сінакова : дыс. ... канд. філ. навук : 10.02.01 / В. У. Русак. – Мінск, 2009. – 129 л.
2. Русский язык : энциклопедия / ред. Ю. Н. Караулов. – Москва : Дрофа, 2008. – 703 с.
3. Шведова, Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова. – Москва : Наука, 1960. – 377 с.